

Šípková, Milena

**K jednomu typu infinitivní nominalizace obsahových vět v
středomoravských dialektech**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada
jazykovědná.* 1993, vol. 42, iss. A41, pp. [73]-76

ISBN 80-210-0883-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100615>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

MILENA SIPKOVÁ

K JEDNOMU TYPU INFINITIVNÍ NOMINALIZACE OBSAHOVÝCH VĚT V STŘEDOMORAVSKÝCH DIALEKTECH*

1. V středomoravských (hanáckých) nářečích existuje jako živá infinitivní konstrukce typu *dochtor mñe povídal seroví mlíko nepít*.

Další příklady: *a pak (mñe) take říkal držed' ho f teple (Ště)*; *pišó nám přejed na svad'bo (Hro)*; *voñi hlásíli ihneť ti mñechi vodevzdat (Hod)*; *naši decke říkale pola se neznavovat (Li)*; *skázala mñe přejít si pro vajička (Hro)*.

Ekvivalentní je vyjádření formou souvětlnou: *dochtor mñe říkal, abech seroví mlíko nepila*. Ve spisovném jazyce je tu možná jen konstrukce souvětlná: *Doktor mi říkal, abych syrové mléko nepila // *Doktor mi říkal syrové mléko nepít*. Má tu tedy nářeční mluvčí možnost dvojího vyjádření.

1.1. Jestliže budeme uvedené infinitivní struktury chápat jako nominalizace obsahových vět, pak se musíme ptát, proč jsou možné jen v dialektu. Odpověď na tuto otázku je důležitá už proto, že v jiných případech (po jiných slovesech) k nominalizaci obsahové věty ve spisovném jazyce běžně dochází: *Doktor mi doporučoval (radil...), abych mléko nepila // ...nepít mléko*.

1.2. Podle našeho názoru nejde v uvedených případech o zachování (dochování) jevu historicky starobylého, nýbrž o inovaci. Není doložen ani v práci F. Trávnička (1956), ani v práci J. Bauera (1960). Tato inovace však nemůže být vykládána jako nějaký důsledek tzv. „mluvnostních“ podmínek, faktorů, principů. Domníváme se, že její genezi je třeba hledat v předpokladech a vztazích povahy vnitrosystémové.

2. Obsahové věty se spojkou *že* a *aby* jsou běžné, a to jak v jazyce spisovném, tak v nářečích, nahraditelné (nominalizovatelné) infinitivem. Obecnou podmínkou k tomu je referenční identita buď subjektivních participantů (*Petr se rozhodl, že odejde do důchodu // odejít do důchodu; Petr usiloval o to, aby Pavla přesvědčil // Pavla přesvědčil*), nebo identita participantu objektového (v hlavní větě) s participantem subjektivním ve větě vedlejší: *Doktor mi přikázal (doporučil, dovolil), abych jela do lázní/ /jet do lázní* (M. Grepl – P. Karlík).

* Nářeční doklady jsou v článku lokalizovány těmito zkratkami: Hod = Hodějice, Hro = Hrochov, Laž = Lažany, Li = Lipová, Ště = Štěpánov

2.1. Autoři se snaží postihnout také distributivní podmínky ve využívání obou možností vyjádření. Vidí je hlavně v sémantických vlastnostech predikátových výrazů (predikátorů). Podle nich je užití infinitivu po slovesech označujících „domněnku“ nebo „slib“ v současné spisovné češtině už knižní: *Domníval se (doufal, soudil...), že tam najde přátele // Domníval se (doufal, soudil...) tam najít přátele; Sliboval (přisahal, zavázal se...), že zůstane do zítřka // Sliboval (přisahal, zavázal se...) zůstat do zítřka.* Naproti tomu jsou obě varianty po slovesech vyjadřujících „rozhodnutí realizovat nějaký děj“ živé (stylově neutrální): *Rozhodl se (usmyslil si, umínil si, zamluvl si...), že odejde do důchodu // ...odejít do důchodu.*

Pro tzv. struktury „heteroagentní“ (=identita objektu věty hlavní se subjektem věty vedlejší) zjišťují, že po slovesech s významem „rozkazu“, „dovolení“ a „rady“, „doporučení“, pokud se pojí s předmětem dativním, je infinitivní nominalizace vedlejší věty s *aby* běžná: *Rozkázal mi (dovolil mi, radil mi), abych ten dopis napsal na stroji // ... napsat ten dopis na stroji.* Naopak po slovesech, která se pojí s předmětem v akuzativu, je podle nich „vedlejší věta běžnější a přirozenější než její infinitivní nominalizace“: *Nutl (varoval, vyhízel, přemlouval, naváděl, prosil...) Pavla, aby podal odvolání // ... podat odvolání.* K tomu chceme jen dodat, že v nářečí jsou obě varianty rovnocenné, ba spíše převládá konstrukce infinitivní: *já je nořim jid dom (Laž); prosela sem ho vodvizd mře to hohli do stodole (Hro); vona na něho furd dorážela poskládat te tihle na dvur (Li); přemlóvala tuřká Mařeno jit s nřo na ples (Hro) aj.*

2.2. Z hlediska našeho tématu je důležité si uvědomit, že jádro (základ) infinitivních konstrukcí, které se tu snažíme vyložit, tvoří predikáty reprezentované slovesy ve vlastním slova smyslu „dicendi et scribendi“, tedy slovesy, která nepojmenovávají ani nějaký typ ilokučního aktu, ani nějaký typ postoje mluvčího.

Tato slovesa se primárně pojí s obsahovou větou oznamovací, tj. s větou, která je při hypotatickém ztvárnění připojena spojkou *že*: *Řikal (psal, telefonoval...), že se žení.* Je třeba si v tomto typu všimnout toho, že i když základní podmínka pro infinitivní nominalizaci, tj. referenční identita subjektivních participantů, je tu splněna, nelze vedlejší větu infinitivem nahradit. To platí i pro nářečí. Nabízí se otázka, proč tomu tak je. Vysvětlení je třeba hledat v tom, že vedlejší věta tu může mít všechny časové dimenze: *Petr telefonoval (psal, říkal...), že se rozvádí // rozvede (bude rozvádět) // rozvedl.* Infinitiv by nemohl tyto závažné temporálně sémantické rozdíly (v češtině) reflektovat, proto tu infinitivní nominalizace možná není. Je tedy třeba k obecné podmínce referenční identity participantů připojit podmínku (pravidlo) další: infinitivní nominalizace je možná tehdy, jestliže obsah vedlejší věty je (může být) orientován jen v jedné časové dimenzi. Proto jsou např. obsahové věty s *že* po slovesech typu *usmyslit si, zaměřit si, rozhodnout se...* infinitivem nominalizovatelné: mohou mít totiž jen jednu časovou perspektivu, a to futurální: *Rozhodl se (usmyslil si, zamluvl si, odhodlal se...), že odejde do důchodu //... odejít do důchodu.* Totéž platí i o obsahových, ať tautoagentních, nebo heteroagentních, větách s *aby*: mají jen jednu (futures) (futures)

časovou perspektivu; morfologicky řečeno, je v nich možný jen tzv. kondicionál přítomný: *Snažil se (usiloval, pokoušel se ...) o to, aby ho uklidnil // ... ho uklidnit; Poručil mi (radil mi, dovolil mi...), abych to napsal na stroji // ... napsat to na stroji.*

Teprve na tomto systémovém pozadí jsme schopni naše nářeční infinitivní konstrukce typu *dochtor mñe řikal serovi mlíko nepít* vyložit.

3. Pro jejich výklad je důležité nejen to, že jejich jádrem jsou „ryzí“ verba dicendi et scribendi, nýbrž především to, že je jich zde užito „transponované“, tj. ve funkci sloves „imperandi“, tedy namísto sloves typu *přikázat, poručit, radit, žádat, prosit...* Tato slovesa se, jak již bylo řečeno (viz 2.1.), pojí s obsahovou (vedlejší) větou s *aby*. Ta je v podstatě vždy (nehledíme-li k diferencím povahy stylové) nominalizovatelná infinitivem: *Přikázal mi (poručil mi, radil mi, žádal, prosil mě...) abych přišel včas // ... přijít včas.* Vlastní slovesa „dicendi“ typu *řikat, povídat, (na)psat, telefonovat...*, užita ve funkci sloves „imperandi“, tj. na pojmenování nějaké výzvové (direktivní) ilokuční funkce, se rovněž pojí s obsahovou vedlejší větou s *aby*: *Řikal mi, abych přišel včas.* Jsou tu tedy dány všechny systémové předpoklady k tomu, aby vedlejší věta byla infinitivem nominalizovatelná. Přesto k tomu v spisovném jazyce nedošlo: **Řikal mi přijít včas.* Je obtížné najít příčinu této skutečnosti. Patrně tu hraje brzdicí roli kodifikace. V nářečí, jehož norma kodifikována není, a jehož uživatelé tedy nejsou kodifikací omezoováni, se prosazují naznačené systémové předpoklady plně, do očekávaného důsledku, tedy v našem případě až do infinitivní nominalizace.

4. Na našem příkladě jsme se pokusili ukázat: (a) že ne všechny syntaktické jevy odlišné od systému spisovného jsou starobylé; (b) že ne všechny diferenční jevy mají kořeny v tzv. „mluvenostních“ podmínkách a principech. Mnohé z nich jsou podmíněny vnítrousystémovými předpoklady a vztahy: lze je vykládat jako do důsledku realizované funkčně sémantické změny a procesy na výrazové rovině. Tuto tezi by bylo možné doložit na mnoha dalších jevech; srov. např. skloňování číslovek typu *pět* podle *čtyři (tři)*: *bes pjet'ich koron...*, *s pjet'ima koronama*; nekongruentní formy slovesné jako projev numeralizace substantiv typu *spousta, fura, řada, hromada...* (*hromada leďi odešlo*); realizace tendence k infinitivní nominalizaci všech účelových vět (tedy nejen vět po slovesech „pohybu“) např. pomocí výrazu *chtíca (ch'lica ten vlak chetnót, mosela sem stávat vo šteřech)* aj. Zcela obecně jsme pak chtěli tímto příspěvkem zdůraznit to, že se nejen ve fonologické a morfologické, ale i v syntaktické složce nekodifikovaných útvarů národního jazyka prosazují systémové vztahy a tendence přímočařejší a konsekventnější než v kodifikovaném a kritérii „jazykové správnosti“ usměrňovaném jazyce spisovném.

5. Nemůžeme bohužel zatím říci, zda a jak jsou naše infinitivní konstrukce rozšířeny též za hranicemi hanáckých nářečí; spolehlivé doklady jsme nenašli ani v práci J. Chloupka (1971), ani v práci J. Balhara (1974). Neznáme také přesnou západní hranici tohoto jevu, takže nemůžeme tvrdit, že to je jev jen regionální.

SEZNAM LITERATURY

- BALHAR, J.: Skladba lašských nářečí. Praha 1974.
BAUER, J.: Vývoj českého souvětí. Praha 1960.
CHLOUPEK, J.: Aspekty dialektu. Brno 1971.
GREPL, M.: - KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Brno 1986.
TRÁVNÍČEK, F.: Historická mluvnice česká III. Skladba. Praha 1956.

**TO ONE TYPE OF THE INFINITIVE NIMONALIZATION OF THE SO CALLED
OBJECT CLAUSES IN CENTRAL MORAVIAN DIALECTS**

In Central Moravian dialects the parallel (equivalent) constructions of the type „verbum dicendi” + *aby* clause: *řikal mñe, abech to pole neprodávala* and infinitive constructions: *řikal mñe to pole neprodávat* are possible. In the standard language only the complex sentence structure is possible. The infinitive construction can be explained neither as phenomenon from the historical point of view old, nor as phenomenon resulting in the factors of formation of spoken utterances. They have their roots in internal systemic relations. They are manifestation of the fact that in non-codified formes of the national language the functional and semantic changes (processes) manifest themselves more consequently than in (codified) standard language.